

Erdélyi Toll – szerveknek

Csire Gabriella

Lúdas Matyi három arca

Fazekas Mihály *Lúdas Matyi*
című elbeszélő költeménye nyomán

A *Lúdas Matyi három arca* Fazekas Mihály *Lúdas Matyi* (1804) című elbeszélő költeményének prózába való átültetése.

Fazekas Mihály (1766–1828), a jeles költő és botanikus életművéből két alkotás élte túl saját korát, a *Lúdas Matyi* és az első tudományos értékű magyar nyelvű növénytan, a Diószegi Sámuellel közösen írt *Magyar füvészkönyv* (1807).

Hexameterekben írt komikus elbeszélő költeményének ősforrása a Kr. e. 8. századból származó sumér-akkád kiseposz, *A nippuri szegény ember*. A csattanós mese hamar átszivárgott a világirodalomba, így az Ezeregyéjszaka egyik függelékébe is. Az ősrégi vándormotívum francia vagy közép-európai változatát dolgozta fel Fazekas Mihály, népmesei stílusban.

A *Lúdas Matyi* páratlan népszerűségére vall a félszáznyi kiadás. De több ponyvakiadást, prózai és drámai átdolgozást is megért az idők folyamán.

Móricz Zsigmond meglátása igaznak bizonyult, amikor azt írta: „a Lúdas Matyi méltó a legnagyobb ambícióra íróknak, színészeknek...” 3 felvonásos népi játékát, a *Lúdas Matyit* először a Kolozsvári Állami Magyar Színház mutatta be 1946-ban (a kézirat hiányzó részeit Benedek Marcell egészítette ki). Egy év múlva a budapesti Madách Színház tűzte műsorára a kitűnő darabot. Az 1949-ben készült (az első, teljes egészében színes magyar) film főszerepét Soós Imre színművész alakította. A kísérőzenét Szabó Ferenc szerzte, aki e műből zenekari szvitet is

komponált, majd 3 felvonásos balettet. A librettó és a koreográfia Harangozó Gyula táncművész nevéhez fűződik. A balettet 1960-ban mutatta be a budapesti operaház.

Külföldön számos műfordítás és Dargay Attila világsikert arató 75 perces rajzfilmje (Pannónia Filmstúdió, 1979) tette ismertté Fazekas Mihály halhatatlan *Lúdas Matyiját*.

Volt, hol nem volt, volt egyszer egy öregasszony. Nem sok öröme telt szegény özvegynek a fiában. Matyi egész nap henyélt. Nyáron a legyeket csapdosta, télen meg a tüzelőfával bíbelődött napestig. Szidta is eleget a lusta legényt az anyja. Beszéde természetesen annyit ért, mint a falra hányt borsó. Matyi cseppet sem törődött a munkával. De egyszer a tunya semmittevést is megunta és kiment a falu végén emelkedő dombra, ahol ünnepnapokon össze szoktak gyűlni a legények. Ott tudta meg, hogy a világ nem csak az ő falujukból áll. Rácsodálkozott a hegyekre és a messzi tornyokra. Azt se engedte el a füle mellett, hogy Döbrögben egy hét múlva vásárt tartanak.

Matyi nem fért többé a bőrében. Hazatérve kérlelni kezdte édesanyját, engedné el az eladásra szánt húsz libával a vásárra. Jó pénzért túlad ő a ludakon — fogadkozott —, lesz miből élniök a télen.

— Korhely léhűtő! Majd a vásárra. Pokolba! — zsémbelt az öregasszony. — Jobban tennéd, ha dolgoznál!

De amit egyszer föltett magában, azt tűzön-vízen átvitte Matyi. Addig kunyerált, míg anyja elengedte a vásárra.

— Nem bánom — mosolyodott el végre az öregasszony —, csak már lendíts te is valamit.

Matyi jókedvre derült, és hozzálátott a készülődéshez. Előszedte a pókhálólepte régi tarisznyát. Abba túrót, kenyeret és fokhagymát tett útravalónak az édesanyja. Matyi kiválasztotta a ludak közül az eladnivalót. Azzal búcsút intett és elindult, ostorával hajtva maga előtt a húsz hizlalt libát. Füttyörészve ment Döbrög városába, indult a vásárosokkal együtt.

Döbrög nevezetes hely volt. A Döbrögi úr volt az szőröstül-bőröstül. Mindennek a földesúr szabta meg az árát, s ha valaki többet mert kérni, elkoboztatta az árut, s azt, aki ujjat húzott vele, meg is büntette keményen. Ha netán más olcsón vett meg valamit, ami neki is megtetszett, azt elvette erőszakkal. Minderről Matyi mit se tudott. Vidáman ballagott Döbrög felé, maga előtt terelve lúdait.

Döbrögi úr le-fel sétált a vásárban, nézdelődött. Megtetszett neki a Matyi árúja. Nem is annyira a libákon akadt meg a szeme, mint inkább a Matyi süvegén. Mert a rátarti legény nem sietett lekapni a földesúr előtt a fejrevalóját.

— Ki a ludak gazdája? — kérdezte Döbrögi.

— Magam la! — válaszolt nagy hetykén Matyi.

— Ejnye, gazember! Nem tudod, ki itt az úr? Veszed le azonnal a süvegéd!

Matyi megigazította kacsagányát, s még jobban fejébe húzta a süvegét.

— Mi a ludak ára? — kérdezte nyersen Döbrög mindenható ura.

Matyi megmondta, mit kér a libákért.

— Ideadod féláron? — emelte föl a hangját a földesúr.

— Biz én senkinek se engedek a ludak árából! — válaszolta félvállról Matyi.

Csak ennyi kellett! A gonosz uraság azonnal odarendelt három fogdmeget, hogy Matyit a kastélyba hurcolják. A lúdait elhajtották, őt pedig kegyetlenül megleckéztették. Lehúzták a deresre és ötven botot vertek rá irgalmatlanul. Döbrögi nagy elégtétellel figyelte karosszékéből a botozást. Matyi, hogy elengedték, föltápáskodott a deresről. Bár alig állt a lábán, így szólt:

— Én, uram, a fizetséget köszönöm. El se felejem. Jól jegyezze meg az úr: háromszor veri ezt vissza kenden a Lúdas Matyi!

Döbrögi emberei e szavakra agyba-főbe verték Lúdas Matyit, és hajánál fogva dobták ki az udvarról. De mielőtt a kapun kijutott volna, még egyszer visszakiáltott a legény:

— Osztán háromszor veri meg Lúdas Matyi kendet!

Matyi a sokaság előtt is elismételte a fenyegetőzést:

— Majd meglássátok, háromszor megverem azt la!

De senki nem vette komolyan a falusi suhancot. Bent a kastélyban a hasukat fogták, úgy nevettek a megbotozott legény fenyegetőzésén.

Pedig amit egyszer a fejébe vett, azt Matyi tűzön-vízen átvitte. Hogy így pórul járt, nem tért többé haza. A bosszúállás gondolatával indult vándorútra, sose látott városokat barangolt be. Serényen dolgozott, és pénzét félretette. Sok mesteriséget kitanult. Jártasságot szerzett a nyelvekben is. Matyit idővel megváltoztatta a munka és a tanulás. Senki nem ismert rá többé. Meg aztán el is feledkeztek róla. Döbrögben a kutya se emlegette már a fenyegetőző suhancot. Matyi bátran viszatérhetett, hogy betartsa fogadalmát.

Elment a Döbrögi úr kapujáig és körülnézett. Láta, hogy a nagy füstös ház helyén módos palota emelkedik. A falakat már felhúzták, de a háztető még félben áll.

— Jól van, nagyon jól — örvendezett Matyi —, pompás verést kap Döbrögi!

S azzal vándorló olasz ácsnak öltözött. Szerszámokat is vásárolt magának, úgy állított be a Döbrögi udvarába. Nézelődött, bólogatott, mintha csak az építkezést csodálná. Döbrögi mindjárt megkérdezte, mit akar.

— Semmit — felelt az ácsnak öltözött Matyi —, semmit, méltóságos uram. Csak erre jártam és nem állhattam meg, hogy ne nézzem a készülő palotát.

Döbrögi érdeklődéssel hallgatta a külföldi ács olaszos beszédét. És elgondolkozott, amikor Matyi azt mondta, hogy a palota befedéséhez nem ajánlja a rakásba hordott fákat, mert ilyen fákat idegen földön csak házépítésnél használnak. A kastélyokhoz jobb fák illenek.

— Még nem alkudtam meg egyetlen áccsal sem — mondta Döbrögi. — Barátom, vállalja el ezt a munkát, meglátja, milyen busásan fizetek!

Matyi úgy tett, mintha engedne az úr unszolásának. Vele együtt költötte el a kastélyban felszolgált ebédet, majd kivette magát az erdőbe, hogy ott megfelelő fákat vágasson. Kétszáz fejszést rendelt maga mellé.

Döbrögi is kiszállt a hintójából. Kíváncsian követte Matyit az erdőbe. A fejszések a hamis ács utasítására nekiláttak a munkának. Kis idő múlva csak úgy visszhangzott az erdő a kivágott tölgyek döndülésétől. A földesurat pedig egyre beljebb csalta Matyi, az elhagyott völgy felé. Itt megállt és azt mondta, hogy rátalált végre a megfelelő fára.

— Lássuk, elég vastag? — s azzal úgy tett, mintha megpróbálná a tölgyet átölelni. Döbrögi is átkarolta a fatörzset, s akkor Matyi elkapta a földesúr kezét és összekötözte. Szájába mohát tömött, hogy ne kiabálhasson.

— Nem vagyok én, uram, ács, hanem a Lúdas Matyi, akit kend jogtalanul megcsapatott és megrabolt. Megfogadtam, tudja jól, hogy háromszor adom vissza az ötven botütést, s veszem vissza a ludak árát. Ez most az első lecke!

Jó nagy tölgyfahusángot vágott Matyi és kíméletlenül elverte vele Döbrögít. A póru jár úr hasztalanul hánykolódott. Kiabálni nem tudott, a szája tele volt mohával. Az erdő pedig zúgva zúgott a fejszecsapásoktól. Miután ötvenet húzott Döbrögire, Matyi a földesúr zsebéből kivette a ludak árát, majd elillant: átvágott a sűrű erdőn.

Elmúlt a délután. Esteledett már, amikor a fejszések végeztek kiadott munkájukkal. Feljött a hold is, mire észrevették, hogy sem a földesúr, sem az ács nem került elő. Keresni kezdték Döbrögít, nevét kiáltozták, míg végre meghallották nyöszörgését. Lerohantak ekkor a völgybe és eloldozták kötelékeit. Döbrögi alig tudta kinyögni, hogy Lúdas Matyi volt a tettes. A fejszések huzigálni kezdték egymás gubáját. Nem mutatták, de szívből örültek, hogy lám, mégiscsak megleccztette Lúdas Matyi a dölyfös Döbrögít.

Döbrög urat nagy óvatosan a hintójához vitték, dereka alá mohát raktak. Ott hon is riadtan leste a cselédség az óbégató beteg minden kívánságát. Ahány kuzsáló, lódoktor, kerékgyártó volt a faluban, az mind megpróbálkozott a földesúr gyógyításával. Nem maradt ez titokban Matyi előtt sem, aki azóta messze földön járt és a másodszori elpáholáson töprengett. Vándorlása során megfordult egyszer egy mindentudó doktornál is. Gondolt egyet és beszegődött hozzá inasnak, hogy megtanulja a betegségek cifra neveit, a gyógyfüvek csodatevő hatását, akár csak a sebeket gyógyító szerek, kenőcsök és fürdők készítési módját. Matyi tanulékony volt, s hamar megjegyezte a latinul meg görögül ejthető tudnivalókat. Mikor az orvosláshoz is értett már valamicskét, elkérte a vén doktor rossz gebéjét, ócska parókáját, bőrbugyogóját, régimódi kabátját, melyet még akkor viselt, amikor a katonákat kezelte.

Matyi az ósdi holmokban épp olyan volt, mint az éltés orvos. Botladozó lován kocogott ismét Döbrög felé. Amint a közeli faluhoz ért, rögtön magához hívatta a bírót, hogy őt mint katonarost azonnal kísértesse tovább a súlyos beteg generálshoz. A bíró a valódi orvos láttán hanyatt-homlok sietett Döbrögéhez, megvinni a hírt: katonarost érkezett Döbrögbe, méghozzá német! Megörvendett a földesúr, és rögtön utána küldött.

Az orvosnak álcázott legény sokáig kérette magát. Szinte erőszakkal vitték be Lúdas Matyit a kastélyba. Döbrögi bizalommal fordult az ősz parókás tudóshoz, és elpanaszolta szörnyű nagy baját. A hátáról nem akart elmúlni három súlyos daganat. A vélt orvos az ágyban fekvő beteget alaposan megvizsgálta, és súlyos bajt állapított meg.

— Fürdővizet szaporán — szólta szigorúan — és füveket!

Ezerféle gyógyfüvet emlegetett tört magyarsággal és az egész háznépet füve-kért szalasztotta rétre, ligetre, mezőre. Amint kiürült a kastély, ismét vizsgálatni kezdte Döbrögit. Hirtelen egy kendővel bekötötte a földesúr száját, hogy ne ki-álthasson, és rákezdte:

— Uram, nem vagyok én orvos, hanem a Lúdas Matyi, akit kend jogtalanul megveretett és megrabolt. Most másodszer adom vissza az ötven botütést s ra-kom zsebre a húsz liba árát!

Matyi csúnyán eldöngette másodszer is Döbrögit, majd a pénzes ládából lúd-jai árát kikereste. Azzal kiment a kastélyból és lóra ült. Mire a ház népe hazatért gyógyfüvekkel megrakottan, Döbrögi félholtan feküdt a földön. Alig tudta ki-nyögni, hogy Lúdas Matyi volt a tettes.

Nosza lóra! Minden épkézláb ember az ebadta orvos után vágatott. De bottal üthették a nyomát. Matyi tele erszénnyel, diadalmasan tért vissza az öreg doktor-hoz, hogy visszaadja a kölcsönkért holmikát.

Most már igazán megbetegedett az uraság. Valódi orvost kellett hívni, hogy megmentsek az életét. De nem is engedett többé Döbrögi a házába senkit, csak ismerőst. A félelem annyira szorongatta, hogy lúdat se bírt látni már. A környé-ken minden libát levágtak, s a lúd szót tilos volt kiejteni. Döbrögi húsz lándzsás őrt fogadott maga mellé, akik felváltva vigyáztak rá. Tíz lándzsás napestig, tíz pedig reggelig. Bárhova ment, hintóját tíz fegyveres vette körül. Senki se férköz-hetett a közelébe.

Ezt épp Matyi ne tudta volna? De azt is tudta, hogy mindenképpen betartja fo-gadalmát. Megint országos vásárt tartottak Döbrög városában. Matyi megint ott lézengett, nézelődött. Egyszer csak meglátott egy sihedert, aki virgonc lovat árult.

— Mire tartod a lovadat? — kérdezte tőle.

— Száz arany az ára — válaszolta a legényke.

— Hogy lehet az? Tíz lovat is veszek ennyiért.

— Igen ám — felelt a siheder —, de egyetlen ló se vág az én lovam elébel!

— Ezt be kell bizonyítanod! — mondta Matyi.

És elmagyarázta a legénykének, milyen gyűlöletes Döbrögi úr előtt a Lúdas Matyi név. Halál fia, aki ezt a nevet kiejti a száján. Ha ezen a csodaparipán oda-lovagolna a hintójához és elkiáltaná, hogy „Itt van Lúdas Matyi!”, az úr minden lándzsását utána eresztené.

— Ha nem fognak el, megveszem a lovadat — jelentette ki Matyi. — S hogy lásd, nem tréfálok, előlegnek nesze tíz arany. A többit leteszem — s megmondta, hova.

Tetszett az ajánlat a sihedernek. Úgy tett, amint meghagyta Matyi. Amikor Döbrögi hintója a tíz lándzsás kíséretében az erdő széléhez ért, a legény odavágatott, és így kiáltott kihívóan:

— Tudod-e, uram, hogy ki vagyok? Tudd meg: én vagyok a Lúdas Matyi!

Nosza mind utána eredtek a lándzsások. De ez se volt elég! Döbrögi dühödten nógatta a kocsist, hogy fogja ki a hintóból is a lovakat és vágta a bitang után. Ő maga felugrott a hintó ülésére, és onnan figyelte a kergetőzést. De lándzsásai jócskán lemaradtak a siheder mögött. A száz aranyat érő paripa elporzott előlük.

Ekkor Lúdas Matyi, aki megbújt az erdő szélén, előlépett és így szólt:

— Mit bámul, uram? Nem fogják azt ma el. Osztán nem a Lúdas Matyi az. Én vagyok, akit megveretett kend jogtalanul, s húsz lúdját elvette erővel.

Döbrögi se élő, se holt nem volt a réműlettől. Összerogyott és kizuhant a kocsiból. Ott Matyi szánakozás nélkül verte meg harmadszor is. Erszényéből pedig kivette a ludak árát.

— Ne féljen az úr — mondta búcsúzóul —, negyedszer már nem páholom el. Azzal lóra kapott Lúdas Matyi és eltűnt a gonosz uraság szeme elől.

A lovasok nagy későre tértek meg a hajszából, üres kézzel. Épp azt kezdték magyarázni, hogy nem tudták elfogni Lúdas Matyit, amikor Döbrögi elhaló hangon így szólt:

— Nem is az volt! Megvert harmadszor is az igazi.

Csak akkor vették észre a lándzsások, hogy urukat ismét jól elagyabugyálták. Jelentősegteljesen összenéztek. Örömmel gondoltak arra, hogy amit a fejébe vesz Lúdas Matyi, azt tűzön-vízen átviszi, s talán tanul majd ebből valamit dölyfös uruk is, Döbrögi.

Keller Emese illusztrációja

Jancsik Pál

Dióverés

Mikor érik a dió?
Jól tudja azt minden gyermek,
kifütyöli a rigó.

Zúg a föld a fa körül,
mintha jég vagy zápor
zuhogna a tiszta ég
kéklő magasából.

Persze, nem a jég kopog,
az eső sem csepereg,
rázzák, verik a diót
vidáman a gyerekek.

Hol a dió földre koppan,
a sok gyerek oda toppan.
Csireg-csörög a zsebük,
csillog-villog a szemük.

Dérike

Dérike, Dérike
téltündér.
Sóhaja, lábnyoma
szél, fagy, dér.

A szoba ablaka
jégvirág.
Zúzmara, hódara,
jégvilág.
